

نظریه وحدت متعالی دین

بررسی دیدگاه قرآن در باب وحدت و کثرت ادیان

عنوان و نام پدیدآور: نظریه وحدت متعالی دین: بررسی دیدگاه قرآن در باب وحدت و کثرت ادیان / نویسنده رضا کریمی.

مشخصات نشر: کرمانشاه: بنیان مرصوص، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۳۸ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۸۲۶-۱-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

موضوع: ادیان -- جنبه‌های قرآنی

موضوع: دین -- فلسفه

موضوع: کثرت‌گرایی مذهبی -- جنبه‌های قرآنی

موضوع: اسلام و ادیان دیگر

شناسنامه: افزوده: موسسه نسیم حکمت و اندیشه

رده بندی کنگره: ۱۳۶۵ / ۴۴ الف / ۱۰۴ BP

رده بندی دی.بی.: ۱۵۹

شماره کتابشناختی: ۴۷۸۲۰۸

نظریه وحدت متعالی دین: بررسی دیدگاه قرآن در باب وحدت و کثرت ادیان

نویسنده: رضا کریمی

چاپ: اول، خرداد ۱۳۹۶

ویراستار: زهره هدایتی زنگنه

طراح جلد: سیده نرگس میرعالی

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۵۰ نسخه

ناشر: انتشارات بنیان مرصوص

کرمانشاه، تعاون، ایستگاه اول، دور میدان نبوت، روبه روی بوستان پیوند

تلفن: ۰۹۱۸۷۳۷۲۷۱۰ - ۰۸۳۳۴۲۱۸۹۲۵

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

ISBN: 978-600-97826-1-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۸۲۶-۱-۱

فهرست

فصل اول.....	۹
پیشینه تحقیق و نظریات مشابه.....	۹
۱. پلورالیزم (پلورالیسم) دینی.....	۱۱
۲. سبب گرای، نظریه وحدت متعالیه ادیان.....	۱۳
مقایسه سنت گرای و پلورالیزم.....	۱۵
۳. شمول گرای.....	۱۷
۴. همزیستی سالم، امنادمان.....	۱۸
۵. پلورالیسم نجات.....	۱۹
۶. گفت و گوی وجودی ادیان.....	۲۱
۷. انحصارگرایی.....	۲۳
فصل دوم.....	۲۵
ادیان و پیروان آن‌ها در قرآن.....	۲۵
نگاهی دیگر به ادیان در قرآن.....	۲۷
اوصاف اهل کتاب در قرآن.....	۳۳
جمع بندی فصل دوم.....	۴۳
فصل سوم.....	۴۵
وحدت و کثرت ادیان در قرآن.....	۴۷
بخش اول: وحدت ذاتی ادیان در قرآن.....	۴۸
مبانی وحدت ذاتی ادیان در قرآن.....	۴۹
۱. دعوت به خدای واحد.....	۴۹
۲. خلقت واحد.....	۴۹

۳. وحدت رسولان الهی ۵۰
۴. ائت واحد ۵۱
۵. توحید کلمه و پیام و حیانی واحد ۵۲
- بخش دوم: وحدت تاریخی ادیان ۵۳
- اول. شواهد کثرت ادیان در قرآن ۵۵
۱. ایمان و عمل صالح شرط رستگاری ۵۵
۲. دعوت به کلمه مساوی بین ادیان ۶۳
۳. اقامه تورات و انجیل ۶۳
۴. عدم یاسانی اهل کتاب ۶۵
۵. تصدیق کتاب ادیان در قرآن ۶۶
- تحریف کتاب ادیان ۶۷
- تصدیق و تحریف کتاب ادیان ۷۱
۶. تکثر ادیان؛ خواست ۷۷
۷. نکره آمدن صراط مستقیم ۷۸
۸. امکان وجود ایمان مماثل ۷۹
- دوم. شواهد وحدت ادیان ۸۱
۱. آیه سوره حج ۸۱
۲. هیمنه قرآن ۸۲
۳. تناقضات آموزه‌های ادیان ۸۳
۴. غلبه دین بر دین ۸۴
۵. رفتارهای عملی ضد اهل کتاب ۸۵
۶. اسلام شرط هدایت و تنها دین مقبول ۸۶
- جمع بندی فصل سوم ۸۸

۸۹	فصل چهارم.....
۸۹	دیدگاه برگزیده: وحدت متعالی دین.....
۹۱	مقدمه.....
۹۲	اسلام ظاهری و باطنی.....
۹۶	معنی اسلام و مراتب و درجات چهارگانه اسلام و ایمان.....
۹۸	دیدگاه قرآن در باب کثرت شرایع: جدال احسن.....
۱۰۴	رسوخ در دین.....
۱۰۶	وحدت متعالی دین.....
۱۰۸	مبارزه قرآن با خصم خارجی.....
۱۱۰	بررسی مهیمن بودن آیه بر دیگر آیات.....
۱۱۴	لزوم تعالی مسلمانان برای وحدت دین.....
۱۱۷	عوامل وحدت متعالی ادیان.....
۱۱۸	توحید و اسلام.....
۱۱۸	پیروی از ابراهیم (ع).....
۱۲۲	شهادت امت وسط.....
۱۲۴	مفاهیم مشترک کتب آسمانی.....
۱۲۶	نتیجه گیری: دیدگاه قرآن در باب وحدت ادیان.....
۱۳۱	منابع.....

مقدمه

مسئله ادیان نسبت به آن‌ها در روزگار معاصر اهمیتی دوچندان پیدا کرده است و علت آن طرح نفاذیات تازه‌ای است که تحت تأثیر اندیشه مدرنیته یا در واکنش به مسائل به وجود آمده در دنیای مدرن مطرح شده‌اند. اکنون الهیات به شاخه‌ای رسیده است که می‌توان آن را «الهیات ناظر به همه ادیان»^۱ نامگذاری کرد، چنانچه کتابی با عنوان «به سوی الهیات ناظر به همه ادیان» تألیف و ترجمه شده است (رچاردز، ۱۳۸۳).

قرآن از ادیانی مانند یهودیت و مسیحیت و مجوس و صابئین نام برده است و به انواع ادیان توجه نشان داده است. یکی از مهمترین مصایب توجه قرآن به ادیان این است که اهل کتاب بارها مستقیماً مورد اشاره قرار گرفته‌اند و ۳۱ بار

۱. Theology of Religions

۲. این کتاب بررسی علمی در حوزه کثرت‌گرایی دینی است. رچاردز Richards در این کتاب، امکان‌های مختلف برای دستیابی به معیار مستقل حقیقت بحث می‌کند و پاسخ‌های نوارتدوکسی، نسبی‌گرایانه، شمول‌گرایانه، گوهرگرایانه، کاتولیکی، سنخ‌شناسی پویا و مبتنی بر گفت و گو و مسیح‌مدارانه به کثرت‌گرایی دینی را به بحث می‌گذارد.

واژه اهل الکتاب در قرآن به کار رفته است^۱ از طرف دیگر، پیامبر اسلام (ص) ادامه دهنده راه پیامبران اهل کتاب است. قرآن، در سوره مائده آیه ۱۹، می‌فرماید: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ، أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ» می‌توان از این آیه اینگونه برداشت نمود که یکی از اهداف ارسال پیامبر اسلام (ص) از سوی خدا همین بوده که اهل کتاب نگویند فترت افتاده و پیامبر بشیر و نذیر جدیدی نیامده است.

برخورد اسلام به عنوان یک دین و شریعت خاص آسمانی (نه به معنای عمومی آن) خود اهل کتاب را هم در بر می‌گیرد) با اهل کتاب بسیار عبرت انگیز و آموزنده است، از طرفی دعوت و تشویقشان می‌کند و از طرفی انذار و توبیخشان می‌فرماید؛ هم می‌خواند هم می‌راند؛ هم به مؤمنین و صالحان آن‌ها مرزده فلاح و بهشت می‌دهد و هم به کفار و منافقین آن‌ها وعده عذاب و آتش. قرآن، در سوره نساء، آیه ۴۷، دعوت عمومی از اهل کتاب به عمل آورده و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابِ آمَنُوا، بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ» و سپس، در جای دیگر، می‌گوید اگر چنین می‌کردند برای آنان بهتر بود: «وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ» (سوره آل عمران ۳، آیه ۱۰۱) که این بهتر بودن را، در سوره مائده آیه ۶۵، بیشتر شکافته و توضیح می‌دهد که: «لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا، لَكَفَرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ»، معنای آن، اگر اهل کتاب که در سوره

۱. گرچه مشهور است که تعبیر اهل کتاب تنها یهود و نصاری می‌شود اما برخی مفسرین هم احتمال داده‌اند که این تعبیر در عرف قرآن شامل یهود و نصاری و صابان و مجوسیان شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص: ۵۷۴).

آل عمران آیه ۲۰، به عنوان «هدایت» ذکر شده و چنین آمده است: «وَقُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَآلِهِمُ الْمَوْتُ الْكَتَابُ وَالْأَمَّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ؟ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا»...

آیاتی از این نمونه، نشانگر اهتمام قرآن بر مسئله ادیان به ویژه اهل کتاب است و گویا بر این است که آموزه های قرآنی تنها معطوف به مسائل درون نیست که در ادامه آیات مرتبط با موضوع اصلی به صورت طبقه بندی شده بررسی خواهد شد.

اساساً، فارغ از مسئله وحدت یا کثرت ادیان، در جهان امروز درباره ی مسئله ادیان مواضع مختلفی مدّح شده است. تا جایی که برخی به گمانه زنی درباره آینده مناسبات ادیان و مسالک معنوی پرداخته اند؛ امروزه مسائل مهمی مبتلا به ادیان زنده جهان شده است؛ اسبابی از ابراب سیاست از دین، خودخواهی و قدرت طلبی برخی اصحاب علم و مذاهب، لجاج و عنادورزی آحاد و جوامع دینی، انحصارگرایی دینی، آبیاء سوابق تلخ نزاع های تاریخی و... از طرف دیگر، پاره ای از عوامل نیز احتمال همگی را شامل میان ادیان را توجیه و تقویت می کند از جمله: «توسعه شبکه اطلاع رسانی و تمدنی خاندان آدم و پیدایش همدلی جهانی، ارتقاء عقلانیت بشری و غلبه اندیشی و سرانجام پذیرش فراگیر حقایق دینی و دین حق، استقرار دموکراسی در هیات جهانی و رسمیت یافتن کثرت ادیان و تحمل افکار گوناگون، برجسته شدن و...

۱. بی تردید همگرایی ادیان، چنانچه که در بحث همزیستی مسالمت آمیز ادیان خواهد آمد به معنی کثرت گرایی دینی نیست بلکه یکی از پاسخ های منتقدانه به پرسش از وحدت یا کثرت ادیان محسوب می شود. در اینجا هدف بیان اهمیت طرح مسئله ادیان و نسبت آنها با یکدیگر است.

اشتراک ادیان، تدبیر قطب‌های سیاسی در بهره‌گیری از قدرت دیانت در یکپارچه‌سازی قلمرو قدرت خود» (رشاد، ۱۳۸۶، ص ۵). در چنین شرایطی که آسیب‌های فراوانی متوجه دینداری می‌شود و از طرفی امکان اثرگذاری ادیان نیز با قوت فراوان مطرح است، بی‌گمان مسئله نسبت میان ادیان در طرح مسئله آینده ادیان بسیار مهم و اساسی می‌نماید.

در میان پرسش‌های زیادی که در خصوص معانی آیات به ذهن پژوهشگران رسیده است؛ یکی از پرسش‌های مهم، مسئله مناسبات میان ادیان و پاسخ به این سوال است که دیدگاه قرآن در باب حقانیت ادیان غیر از اسلام چیست؟

از آنجا که در پاسخ به این سوال مباحث متفاوت و متضادی مطرح شده، لذا شایسته است پرسش از «وحدت یا کثرت ادیان» مجدداً به صورت دقیق و با بررسی نظریات ارائه شده مطرح گردد. این مسئله از آن جهت اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند که متوجه باشیم وحدت ادیان بحث آن علاوه بر حوزه‌های فلسفی و دینی به دیگر حوزه‌ها نفوذ کرده است.

در این پژوهش در نظر داریم نسبت میان ادیان را دیدگاه قرآن را بررسی نماییم. در این زمینه پاسخ‌های مختلفی مانند بارزیزم، شمول‌گرایی و انحصارگرایی و... رایج است اما با نگاه دقیق‌تر می‌بینیم پاسخ‌ها به این موارد محدود نیست بلکه قرآن بیانی ویژه و مستقل از این نظریات رایج به مخاطب خود ارائه می‌دهد. این بیان ویژه در اینجا با عبارت «وحدت تعالی دین» نامگذاری شده است که در فصل پایانی مستندات و توضیحات کافی به اطلاع خواننده خواهد رسید.